

Ірина ЗВАРИЧ

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ ПРИ ЗАЛУЧЕННІ У МІЖНАРОДНІ ВИРОБНИЧІ МЕРЕЖІ

Проаналізовано особливості та проблеми залучення підприємств України у міжнародні виробничі мережі. Виявлені перспективи та потенційні можливості окремих галузей промисловості України у процесі функціонування МВМ.

Ключові слова: міжнародні виробничі мережі, спеціалізація України, світовий ринок, промислові парки.

На сучасному етапі перед Україною постала низка проблем, пов'язаних, зокрема, з уповільненням темпів економічного розвитку і недостатньою інвестиційною активністю, що, власне, є перешкодами важкого вступу в міжнародні виробничі мережі (МВМ). У більшості промислових зон України інвестиційно непривабливі підприємства, практично, не мають перспектив для відновлення виробничого потенціалу. Разом із тим їх виробничі потужності, території, вільні від забудови (насамперед у регіонах із розвинутою інфраструктурою), за умови створення індустріальних (промислових) парків можуть стати „точками регіонального зростання” [1], вигідними та ефективними ланками МВМ Європи. Досвід країн Східної Європи, зокрема Угорщини, Словенії, Чехії, свідчить, що створення промислових зон є одним із перспективних шляхів залучення інвестицій, зокрема іноземних, в економічний розвиток регіонів, передусім економічно відсталих, що створює передумови для масштабного функціонування МВМ.

Теоретичні основи просторового розміщення вітчизняних підприємств, міжнародного поділу праці, транснаціоналізація виробництва *висвітлені у працях* Є. Савельєва, Т. Орехової, Ю. Пахомова, І. Гладій, І. Єгорова, А. Мельник, Н. Михайленка, В. Чужикова, О. Рогача, А. Філіпенка. Дослідженню можливостей участі України у міжнародному виробничо-інвестиційному співробітництві приділили увагу В. Геєць, Д. Лук'яненко, В. Сіденко, С. Соколенко, В. Новицький, О. Шнирков. Основи дослідження участі країн в міжнародних виробничих мережах заклали С. Арндт, Г. Гросман, А. Деардорф, Р. Джоунс, П. Дікен, Б. Длухош, В. Етеєр, Г. Кержковський, П. Кругман, К. Ланкастер, Р. Фінстра, Г. Хенсон, Е. Хелпман. Разом з тим, у науковій літературі відсутні комплексні дослідження щодо участі України у процесах формування міжнародних виробничих мереж. *Метою статті* є відображення потенційних можливостей України при залученні її у міжнародні виробничі мережі.

Потенційні можливості участі вітчизняних підприємств залежні від комплексу чинників та детермінант, що характеризують країну розміщення підприємств, у нашому випадку – Україну. Проведена оцінка можливості участі України у процесах формування і функціонування МВМ дає змогу запропонувати наступні індекси за галузями. Результати оцінки подані у табл. 1.

Як видно з табл. 1, мультиплікатор спеціалізації України за рівнем зайнятості має найбільше значення у галузі обробки деревини та виробів із дерева й у виробництві гумових та пластикових виробів. Таким чином, можна стверджувати про галузеву спеціалізацію України за рівнем зайнятості у згаданих галузях промисловості. Але за значеннями індексу інтенсивності виконання базових функцій ISR галузі спеціалізації України не набирають навіть середнього значення за галузями, що свідчить про низьку

продуктивність праці й застарілі технології виробництва, тобто ці галузі забезпечують виконання проміжних функцій.

Таблиця 1

Індекси оцінки участі України у МВМ*

Індекси оцінки участі України у МВМ								
	мультиплікатор спеціалізації за рівнем зайнятості 2006	мультиплікатор спеціалізації за рівнем зайнятості 2007	індекс інтенсивності виконання базових функцій 2006	індекс інтенсивності виконання базових функцій 2007	індекс відкритості 2006	індекс відкритості 2007	індекс включеності 2006	індекс включеності 2007
легка промисловість	25,9	27,8	0,038	0,036	0,415	0,451	0,009	0,009
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	102,9	97,5	0,009	0,010	0,728	0,695	0,005	0,005
хімічне виробництво виробів з гумових та пластикових виробів	28,4	28,5	0,035	0,035	0,491	0,466	0,027	0,003
виробництво машин та устаткування	79,4	68,6	0,012	0,014	0,229	0,241	0,005	0,006
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	10,8	11,1	0,092	0,090	0,299	0,319	0,037	0,048
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	21,9	21,5	0,046	0,046	0,321	0,284	0,016	0,018

*Складено автором.

Щодо інтенсивності виконання базових функцій у таких галузях промисловості, як легка та хімічна, виробництво електронних, електричних і оптичних виробів, то інтенсивність виконання перебуває на середньому рівні. Це – підтвердження того, що в цих галузях промисловості виробничі процеси здійснюють переважно на іноземних комплектуючих, напівфабрикатах і т. п. з різним ступенем обробленості. Скоріш за все ці галузі промисловості є „середньою”, тобто проміжною ланкою у виробничому ланцюгу формування доданої вартості.

Найбільше значення відображене щодо виробництва машин та устаткування, це свідчить про те, що у згаданій промисловості сконцентровані підприємства, які виконують найбільше базових функцій при одночасному формуванні великої частки доданої вартості. Щодо динаміки цього індексу протягом 2006–2007 рр., то необхідно відзначити, що у таких галузях, як обробка деревини, виробництво гумових і пластикових виробів та виробництво електронних та оптичних виробів, відбулося хоча незначне, але зростання. Це свідчить, зокрема, про те, що інтенсивність виконання базових функцій у згаданих галузях зростає, значить розширюється спектр виробничих операцій, і виробничі процеси охоплюють більше ланок ланцюга доданої вартості. Це може бути початком тенденції концентрації в Україні виробничої ланки ланцюга створення доданої вартості.

Щодо легкої промисловості та хімічного виробництва, виробництва машин й устаткування, то інтенсивність виконання базових функцій у 2007 р. в цих галузях була меншою, ніж у 2006 р., що свідчить про звуження спектру базових функцій, які виконують вітчизняні підприємства, і про їх орієнтації на виконання проміжних виробничих операцій, можливо за одноразовими угодами. Зіставляючи значення попередньо аналізованого індексу з індексом відкритості відповідних галузей, зауважимо, що галузь обробки деревини за низького індексу виконання базових функцій – найвідкритіша (значення $EPTT_i = 0,73$). Це означає, що українські підприємства згаданої галузі є постачальниками сировини найнижчого ступеня обробки. Ця галузь зберігала лідерство за ступенем відкритості до світового ринку і в 2007 р. Щодо легкої промисловості, хімічного виробництва, виробництва електричного, електронного й оптичного устаткування, то згадані галузі однаково зорієнтовані як на внутрішній, так і на зовнішній ринок. Це свідчить, зокрема, про те, що згадані галузі у майбутньому можуть бути перспективними з точки зору введення їх у МВМ. Щодо виробництв гумових виробів, а також машин та устаткування, то ці галузі промисловості зорієнтовані здебільшого на внутрішній ринок (значення $EPTT_i \approx 0,3$) і поряд з помітною динамікою до зростання індексу ступеня відкритості їх можна вважати галузями другої пріоритетної групи для формування за їх участю МВМ.

Щодо індексів введення галузі промисловості у світовий ринок, то найбільші показники мають хімічне виробництво, виробництво машин та устаткування і виробництво електричного, електронного й оптичного устаткування. З динаміки значень цього індексу видно, що введення всіх досліджуваних галузей збільшилося. Примітно, що такі галузі промисловості, як легка, обробка деревини, виробництво гумових і пластикових виробів при середній відкритості до світового ринку мають найнижчі ступені введення. Це однозначно свідчить про те, що всі підприємства згаданих галузей так чи інакше введені у виробництво проміжних ланок ланцюга створення доданої вартості.

Із аналізу видно, що основа для формування МВМ в Україні створена, але дана проблематика не потрапляла в поле зору практиків та відповідальних міністерств і відомств, хоча так чи інакше різні аспекти цього процесу відображені в аналітичних матеріалах та дослідженнях українських фахівців. Зокрема, вони зазначають, що впродовж останнього часу чітко окреслилася небезпечна диспропорція вітчизняної економіки, що проявляється в її сировинній спрямованості та високій залежності від цін на сировинні ресурси (рис. 1).

Рис. 1. Структура випуску в ринкових цінах*

*Складено автором

Окрім того, повільне здійснення структурних реформ не зменшило частку проміжного споживання, навпаки, вона зросла з 50% у 1991 р. до 60% у 2008 р. Підтвердженням нашої думки є те, що в обсязі реалізованої промислової продукції майже 70% припадає на сировину, а на інвестиційні товари – менше 15% [2].

Невід’ємна складова будь-якого напрямку міжнародного економічного співробітництва – інституційне забезпечення відповідного процесу. В даному контексті необхідно вказати, що для України характерна інституційна слабкість у всіх сферах, зокрема низька якість: державного управління, бізнес-середовища та ринків. Так, країна займає найгірші позиції у міжнародних рейтингах економічної свободи, конкурентоспроможності та корупції. До того ж, за даними звіту про глобальну конкурентоспроможність, у 2009 р. Україна погіршила свій результат, посівши у рейтингу 82 місце серед 133 країн світу, а в 2008 р. країна перебувала на 72 місці серед 134 держав. У категорії „інституційне середовище” Україна займає 120 місце, у категорії „ефективне функціонування товарних ринків” – 109 місце, у категорії „інфляція” – 129, а в категорії „ефективність податкової системи” – аж 128 місце.

Власне, інституційна складова є необхідним елементом забезпечення процесу входження України у МВМ. Відомий науковець О. Уільямсон наголосив, що інститути – це правила, норми та організаційні одиниці, котрі забезпечують взаємодію учасників певного процесу і сам процес, а ефективність того чи іншого процесу залежна від якості його інституційного забезпечення. Таким чином, ефективне інституційне забезпечення процесу формування МВМ має враховувати специфіку процесу і забезпечувати вільний прояв детермінант ефективної участі країн та підприємств у МВМ. Отже, необхідним є формування такої виробничої і забезпечуючої інфраструктур, що стимулюватимуть вітчизняні підприємства до входження у МВМ на принципах:

- забезпечення стратегічних національних інтересів;
- збереження природних ресурсів;
- дотримання екологічних норм та стандартів;
- узгодження короткотермінових інтересів підприємств зі стратегічними орієнтирами країни й окремих галузей.

Забезпечити поєднання таких принципів при входженні підприємств України у МВМ можна лише за умови системної політики у промисловій сфері та зовнішньоекономічній діяльності. Тому потрібна цілеспрямована державна політика стосовно формування детермінант ефективної участі підприємств у МВМ, що забезпечувала б ефективну взаємодію всіх складових цього процесу і формувала б сприятливе середовище для активізації в Україні, що включає такі групи детермінант формування МВМ: 1) інститути, інфраструктура, стимули; 2) розвиток проміжних галузей, відкритість ринку; 3) концентрація виробництва на локальному рівні, територіальні та структурні зміни, внутрішньогалузева зовнішня торгівля, фрагментація виробництва; 4) посилення кооперації, взаємодія з регіональними інститутами, наявність регіональної інфраструктури.

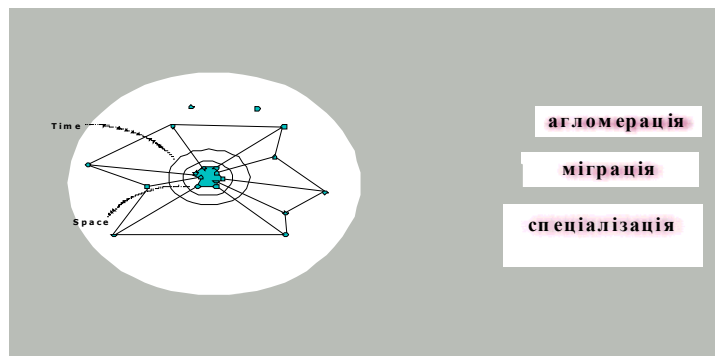
Одним із варіантів практичного розв’язання проблеми ефективного входження підприємств України у МВМ може стати формування мережі державних і регіональних індустріальних (промислових) парків, що необхідно здійснювати відповідно до основних напрямів розвитку державної і регіональної промислової політики з урахуванням завдань, пов’язаних із розвитком промислових агломерацій. Також доцільно створювати індустріальні парки в у таких галузях промисловості: легка, хімічна, машинобудування. Загалом ця ідея не є принципово новою, у різний час ця проблематика перебувала в полі зору українського уряду, зокрема, була затверджена

концепція, але до практичної реалізації їй ще дуже далеко. Зокрема, уряд навіть не визначився з галузевою спрямованістю таких індустріальних парків і критеріїв, за якими визначаються пріоритети галузей при створенні таких структур.

Окрім того, концепція, яку ми згадали вище, не враховує всіх чинників формування МВМ, що містяться, зокрема, у стратегії євроінтеграційних об'єднань та міжнародних організацій. До того ж, вона суперечить основним напрямкам формування конкурентоспроможності виробничих підприємств України. Зокрема, у згаданій концепції передбачено створення міських агломерацій виробництва на основі наявних і незавершених виробничих потужностей без урахування міжнародної виробничої спеціалізації України, перспектив української промисловості щодо участі у МВМ, новітніх тенденцій кон'юнктури світових товарних ринків і т. п. Таким чином, концепція передбачає лише нарощення виробничих потужностей із мінімальними витратами задля забезпечення певного рівня зайнятості за регіонами і не враховує того факту, що утворення виробничих агломерацій за такими критеріями у майбутньому не дасть жодних позитивних ефектів.

Як свідчать дослідження практики функціонування МВМ й аналіз подібності галузевих структур країн, на локальному рівні МВМ можуть бути аналогом територіального утворення (з одного боку), зокрема, концентрація виробництва відображається в урбанізації чи територіальній концентрації і робочої сили, і підприємств, й посиленні виробничої спеціалізації.

Отже, очевидним стає той факт, що промислові парки можна назвати такою територіальною концентрацією робочої сили, яка спрямована на посилення процесу урбанізації. Крім того, варто відзначити, що міжнародні виробничі мережі є проявом виробничої інтеграції на наднаціональному рівні, тому входження українських підприємств у МВМ сприятиме посиленню інтеграційного ефекту ЄС–Україна. Зокрема, ефект взаємодії трьох передумов формування МВМ у процесі її становлення відображено на рис. 2.

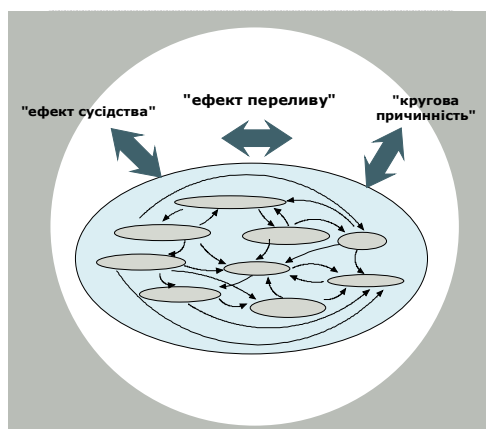

Рис. 2. Синергетичний ефект взаємодії основних чинників формування МВМ*

*Складено автором.

Відображений ефект свого часу став основним чинником інтеграції країн ЄС-15, а прагнення цих країн максимізувати цей ефект послужило поштовхом до усунення бар'єрів через утворення єдиного інтеграційного утворення. Наголошуємо, що для ефективного розширення такого інтеграційного утворення – МВМ є механізмами агломерації, міграції та спеціалізації. Отже, Україні з її євроінтеграційними прагненнями потрібно в жодному випадку не протидіяти цьому механізму інтеграції.

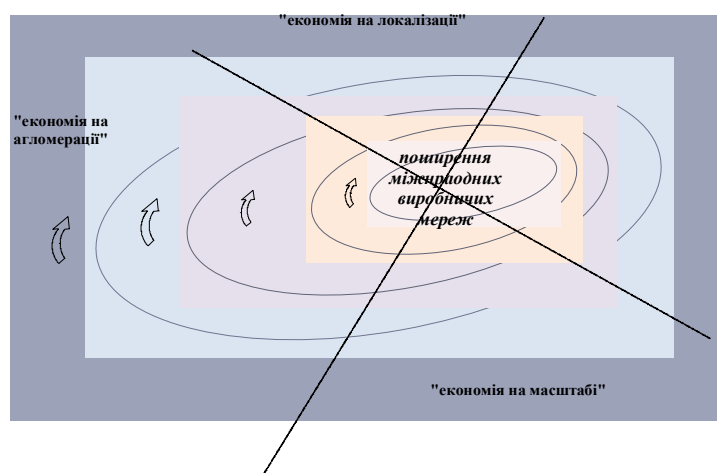
Окрім того, варто відзначити ще одну якісну сторону поширення і функціонування міжнародних виробничих мереж – із врахуванням „ефекту сусідства”, „ефекту переливу”, „ефекту кругової причинності”. Специфіка взаємодії відображена на рис. 3.

Рис. 3. Прояв ефектів виробничої взаємодії у формуванні МВМ*

*Складено автором

„Ефект сусідства” активно поширюється в межах країн ЄС, що можна пояснити високим ступенем транскордонності економічної діяльності, а для України його можна розглядати у контексті програми „Східне партнерство”. При тому сусідство дасть змогу використати „ефект переливу” економіки з процвітаючих країн (ЄС) у країни, які тісно пов’язані з процвітаючими країнами (Україна). МВМ можуть служити інструментом посилення цього ефекту, передаючи „багатства” (капітал, технології, доступ до ринків збуту і т. п.). Окрім того, ефект переливу саме і впливає позитивно на співпрацю й партнерство між різними за соціально-економічним рівнем країнами. Ефект переливу в поєднанні з ефектом сусідства є дуальним змістом ефекту кругової причинності. Кожний із ефектів може бути оцінений через певні якісні показники, що вимірюються розміром економії від використання різних стратегій (рис. 4).

Рис. 4. Типи економії від використання різних стратегій при формуванні та поширенні МВМ*

*Складено автором.

Таким чином, враховуючи оцінені потенційні можливості України, ми стверджуємо, що нині вона перебуває на перехресті цих можливостей використання стратегічних орієнтацій на: економію на агломерації, економію на масштабі та економію на локалізації.

Першою великою проблемою є відсутність чіткої позиції і системного бачення уряду щодо місця українських підприємств у МВМ. Якщо до позиції України у системі міжнародної торгівлі з країнами ЄС відповідні міністерства та відомства мають певне бачення і стратегію, то у сфері міжнародних виробничих відносин єдиної думки і позиції досі нема. Це призводить до того, що навіть якщо українські підприємства і мають потенційні конкурентні можливості, то в більшості випадків не знають про можливості їх реалізації через механізм МВМ. Великою проблемою є те, що Україна не проводить моніторингу перспективних географічних векторів формування МВМ. Це призводить до того, що потенційні вітчизняні учасники МВМ навіть не здогадуються про наявність у них можливостей отримання додаткових економічних вигод від участі у МВМ.

Література

1. Розпорядження Кабінету міністрів України « Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків» від 1 серпня 2006 р. N 447-р
2. Бондаренко О. А. Издержки институциональных трансакций, их особенности и роль в хозяйственной практике / О. А. Бондаренко // Научные труды Донецкого национального технического университета. – 2007. – Вып. 31–2 (117). – С. 168–173. – (Серия : экономическая).
3. Бурков В. Н. Механизмы взаимодействия в сетевых структурах / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков // Труды Международной научно-практической конференции “Современные сложные системы управления”. Липецк : ЛГТУ, 2002. – С. 35–37.
4. Соколенко С. І. Стратегія конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем – кластерів / Соколенко С. І. – Севастополь : “Рібест”, 2006. – 37 с.
5. Соколенко С. І. Сучасні світові ринки та Україна : (Наук. вид.) / С. І. Соколенко. – К. : Демос, 1995 – 354 с.
6. Промислове виробництво : підсумки 2004 року та прогностичні оцінки січня II кварталу 2005 року // Економіст. – № 2. – 2005. – С. 13–36.

Редакція отримала матеріал 17 травня 2010 р.